

УДК 111.852

І. В. Живоглядова,
кандидат філософських наук, доцент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

МУЗИКА В СИСТЕМІ ДУХОВНО-ТВОРЧОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА

Статтю присвячено аналізу взаємодії духовності і музики в житті людини, а також дослідженню цінності музики в загальному просторі розвитку суб'єкта культури. Стверджується, що духовна музика постає засобом і сферою дійсного самоствердження особи, унікальною формою фіксації досвіду людського існування у світі як досвіду самонародження в культурі.

Естетико-культурологічне дослідження сходження людини духовною вертикаллю конкретної у своїх просторово-часових вимірах культури, його безпосередній зв'язок з освоєнням естетичної складової духовної практики, рухом мистецтва (музики зокрема) як специфічного способу самовизначення в культурі, що об'єктивується в художніх творах, пов'язане з сучасним станом емпірично багатоманітного знання про музику. Це, в свою чергу, потребує виходу філософсько-естетичної науки на більш високий рівень узагальнень, інтегрування естетики з іншими науками – культурологією, мистецтвознавством, психологією, релігієзнавством, етикою, що дозволить більш глибоко осягнути природу і потенційні можливості музичної діяльності як різновиду культуротворчості людини, пізнати його загальні закони, поглибити естетичні характеристики музики як багатоякісного феномена духовної культури людства.

Вирішення питання про виконання і особливу функціональну завантаженість музики в системі духовно-творчої культури, в процесі особистісного становлення людини безпосередньо пов'язане з аналізом взаємозв'язків людини і реалізацією її духовного потенціалу із вивченням особливостей взаємовпливу особистісного, естетичного і художнього становлення людини в певному соціокультурному просторі.

Історія розвитку людської культури – це історія усвідомлення і визначення людиною своєї суті, виключності власного буття, особливим виміром якого є духовність. Філософсько-естетичний аналіз музики розглядає її як різновид творчої діяльності, в якій суб'єкт реалізує естетичний потенціал і, одночасно, надає йому нову якість. Розуміння процесів, що відбуваються в музично-художньому просторі культури, неможливе тільки в межах динаміки вивчення її місця в системі естетичних і духовних культуротворчих процесів. Цей підхід принципово відрізняється від поглядів на музичне мистецтво (музичну діяльність) як на форму людської активності, що має вузький спеціалізований характер, смисл якої полягає у створенні штучного, умовного світу, в межах якого розвивається певна (музична) почуттєвість.

Традиційне розуміння духовної музики мислить її як релігійну музику, і ще вужче – релігійно-культову. Цей підхід не є задовільним, коли мова йде про специфіку естетичного світовідношення, його неповторності в межах музично можливого і, водночас, детермінованості музичного цілого духовної музики певними чинниками, що знаходяться за межами музичної технології і виразності.

Інтегральна духовність як подолання сучасної кризи культурної ідентичності є одним із найактуальніших об'єктів уваги сучасної філософсько-естетичної думки як на рівні практики, так і на рівні теорії. Місце музики у цьому процесі залишається до теперішнього часу маловивченою проблемою, що потребує серйозного аналізу. Внаслідок аналізу музики через її фундаментальні закони буття, в ній специфікуються історичні форми світовідношення, символізуються (завдяки перекладу на мову музичних значень) системи світоглядних універсалій. Як будь-яка сфера художньої діяльності, з необхідністю затверджувати себе як сферу творчої свободи, музика формує іманентні закони саморозвитку. Останні пов'язані з природою її чуттєвого матеріалу і логікою музичного мислення, а це, в свою чергу, визначає її виразний інструментарій, сферу семантики.

Головне питання європейської філософії (питання про духовність) полягає у тому, чим є перетворення, здійснювані у бутті суб'єкта світовідношення; що дає змогу особистості самоздійснитися? Духовність розуміється як спрямування людиною погляду всередину себе. Духовність – це спосіб "самовибудовування людської особистості, ... це зустріч кожного із самим собою" [1: 21]. Це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на ціннісно-смісловій основі. У зв'язку з цим, філософсько-естетичний підхід до сутності музики полягає в аналізі людиномірності музики, її співпричетності до процесу виникнення, розвитку людської здатності до самореалізації. Духовна музика постає засобом і сферою дійсного самоствердження особи, унікальною формою фіксації досвіду олюднення світу, досвідом самонародження в культурі (у специфічній художній формі).

Розуміння музики як складного багатовимірного і багатфункціонального культурного художньо-естетичного утворення, яке розгортає свої потенційні сили на різних рівнях людського становлення суб'єкту, пов'язане зі змінами соціокультурної сфери сучасної естетики, де окреслюються нові напрямки досліджень проблеми особистісно-духовного становлення людини в культурно-естетичному просторі. Проблема розробляється в межах розуміння художньої діяльності як процесу, історико-предметних

об'єктивацій суб'єкта (А. Виготський, В. Іванов, Є. Ільєнков). Проблема духовності мистецтва розглядалась у зв'язку з питаннями пізнання та самопізнання (Г. Гегель, А. Камю, С. К'єркегор, Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, К. Ясперс), активності і творчості (І. Кант, С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Бердяєв, В. Соловйов, П. Флоренський), суб'єктивної реальності (М. Бердяєв, В. Іванов, М. Лоський, К. Маркс, Ф. Ніцше, Л. Фейєрбах, А. Шопенгауер) та ін. Проблемне коло художньо-естетичної сфери людської життєдіяльності, музики зокрема, її різноаспектні дослідження в останній час все більше відзначаються антропологічною спрямованістю.

Теперішній час відзначений тенденцією звернення дослідників до міждисциплінарного підходу. Одночасно, загальним є обґрунтування поліфонічності мистецтва (Л. Столович, В. Сілін, М. Болотова) з акцентом на евристичній функції (Є. Ільєнков) та гносеологічній (Ю. Борев). Системний підхід до мистецтва як багатовимірного культурного явища (Ю. Лотман, В. Дніпров, Ю. Борев, М. Марков) засвідчив поступове зміщення визначень мистецтва як художньої діяльності у сферу проблеми розвитку суб'єкта культури як цілого, пошуків критеріїв людської цінності як мистецтва загалом, так і окремих його видів. Урізноманітнюються підходи до визначення загальних функцій мистецтва і специфічних підпорядкованих, акцентується значення індивідуальної активності суб'єкта. Цей підхід дозволяє оглянути, відповідно, і музику як специфічний вид художньо-естетичної діяльності, своєрідний спосіб освоєння емоційного досвіду світоставлення, формування досвіду чуттєвості, світопереживання.

Історико-культурологічні реконструкції низки феноменологічних музичних проявів людства і вивчення їх художньої природи як виявлення нової властивості людської культури, чи їх психологічні та мистецтвознавчі наукові інтерпретації не завжди беруть до уваги, що мають справу зі складним процесом чуттєво-практичної та просторово-часової організації людського існування як реалізації духовно-творчого потенціалу людини на основі взаємодії всезагального та особливого рівнів естетичної реальності. Виникає питання: яким чином художній світ музики, її естетична природа залучаються до процесу духовної еволюції людини? Бо духовність – це не тільки відносно стійке інтегрально представлене утворення, але і тенденція, яка визначає своєрідний індивідуальний спектр конкретних видів і форм діяльності, в якій вона має можливість виявитись найбільш об'єктивно.

Відомо, що перетворення в емоційно-почуттєвій сфері істотно впливають на структуру мотивацій та потреб різного змістовного навантаження. Духовна активність вимагає від людини напруженої актуалізації та інтеграції її основних характеристик як суб'єкта дії. Цей всезагальний момент виявляється в особливому просторі творчої дії – формуванні індивідуальності, де кожне новоутворення – особисте досягнення. Людські сили спрямовуються "на себе", на створення нових рис, властивостей особи, їх співвідношення. У цьому сенсі духовна музика є стимулом до активних перетворюючих смислозначущих дій суб'єкта як спосіб сприйняття та перетворення всезагального, духовно-почуттєвого на індивідуальному суб'єктивному рівні, спосіб відбиття загального досвіду духовно-естетичного буття в музично-художньому просторі культури.

Духовна музика виступає духовно-практичним способом утворення певного життєвого цілого – складовою складовою складовою людського світовідношення і світорозуміння завдяки формуванню здібності особи охопити різні за часом і простором, рівнем і якістю реалій людського культурного досвіду як факт життя. Музика засвідчує ускладнення художньо-естетичного рівня системи взаємовідношень "людина-світ" відповідно до розвитку людини як цілісного суб'єкта життя. У межах складної системи взаємозв'язків культурного середовища і творчого здійснення людини як особи формується новий художньо-музичний спосіб перетворення людини з "німого" об'єкта різного роду соціально-культурних впливів на суб'єкта культури, активно діючого на рівні індивідуального і суспільного духовного буття.

Музика як спосіб індивідуального життєприйняття, організовує і спрямовує осягнення світу, володіючи виключними можливостями культури естетичних переживань. Об'єктом останніх виступає духовна предметність людської культури, її смислозначущий аспект. Музика стає інструментом емоційно-чуттєвого оволодіння духовним світом, суб'єктивно людського відкриття смислу людського існування. Суб'єкт музичної діяльності здійснює особливу роботу звукомузичного формотворення світу за законами краси. Вона пов'язана з переживаннями свого власного світу життя як музично-естетичного простору, в якому знаходять своє втілення людські способи відношень і дій.

У процесі музичної діяльності присвоєння духовного аспекту культури здійснюється за рахунок внутрішньої активності суб'єкта, в процесі якої ним встановлюється ідентичність музично-образних утворень, їх суб'єктивної смислової наповненості і почуттів. Її наявність сприймається як особлива конструкція духовно-практичної співпричетності до людської цінності суб'єктивного буття у світі, до царини людських начал, де світ сприймається і переживається як безпосереднє втілення "Я" суб'єкта як самоцінності. Зміст цього досвіду може бути не усвідомлений суб'єктом. Але, як правило, він відкривається людиною у формі духовного самопочуття, де різночасові та різноякісні реалії життєвого досвіду "схоплюються" як єдине ціле, в якому суб'єктом встановлюється і глибоко переживається рівність себе і світу як рівність духовних явищ.

Музичні образи – еквівалентні моделі естетичного досвіду, особливі своїм художнім змістом – виступають своєрідним конкретно-чуттєвим інструментом, за допомогою якого суб'єкт регулює свої життєві сили в процесі переживання розширення внутрішнього смисложиттєвого простору. Розширення внутрішніх меж існування народжує відчуття співпричетності до всезагального.

Духовна музика в якості як об'єкта творення, так і сприйняття, – результат складного процесу перетину таких форм людської активності, як духовне пізнання, естетичне переживання та художнє сприйняття. Утворена єдність надає нові можливості урізноманітнення духовно-творчого простору суб'єктного буття за рахунок подолання людиною меж своєї сутності. В процесі творення і сприйняття музичного твору безмежність світу, його краса та велич досягаються в їх безпосередньому бутті. Осягання нескінченності світу в довершеності його явищ підсилюється відчуттям власної безпосередньої причетності до цього безмежжя.

Розуміння музики як способу організації простору духовної дії в музично-художній формі виявляє коло проблем, центром яких постає проблема людини як суб'єкта естетичної творчості. Саме в межах вивчення естетичного розвитку суб'єкта культури виявляється особливе значення естетичного пізнання закономірностей і механізмів становлення духовного світу людини, і, відповідно, – музики як засобу перетворення духовно-почуттєвої культури людини, як простору реалізації і розвитку її здібності до перетворюючої активності. Останнє сприяє гармонізації світовідчуття, світостреживання та світоставлення суб'єкта. Відповідно – історія розвитку музики осмислюється в системі "людина – культура" в контексті розвитку людського світовідчуття. Змістовні та формальні метаморфози, що відбувалися з музичним мистецтвом засвідчували складний процес еволюції музично-естетичної культури сприйняття світу від стану початкового злиття з безпосередньою практикою почуттєвості до стану єдності, цілісності, але вже на рівні духовному.

Музика – різновид естетичної активності, що формує "смак", потребу суб'єкта до чуттєво-практичних форм і способів самоактуалізації, самоздійснення. У просторі і часі музичного буття духовне постає в якості вищої цінності, основної цілі розвитку людини. Рух у напрямку досягнення цієї цілі з необхідністю передбачає певний рівень естетичного, емоційно-ціннісного переживання предметного світу людської діяльності, що акумулюється в формах музичної культури, де є простір музичних жанрів і форм-відтворення соціально цінних принципів діяльності людини. Створюється своєрідний спосіб забезпечення наслідування людського розвитку в художній предметно-чуттєвій формі.

Олюднення звукового світу постає освоєнням його як вільної суб'єктивності, що художньо-естетично розподілена по образним структурам ідеального. Реальний зовнішній світ звучить в людині, яка, створюючи музику (і в якості автора, і в якості слухача) приводить себе у стан діалогічної відкритості для самої себе і для світу. Музична динаміка виявляє зміни чуттєвого стану і свідомості людини, що рухається в смисловому просторі.

Отже, зміни, що відбувалися у сфері музичного мистецтва, торкалися його структури, утворюючих складових, відповідали загальній логіці розвитку і вдосконалення людського початку руху діяльнісних форм культури. Його предметні характеристики, об'єм, культурно-естетичний зміст – це те, що складає "людську цінність" музики в загальному просторі розвитку суб'єкта культури, вони формувалися відповідно до змін координат предметно-чуттєвого аспекту відношень взаємодії "людина – світ". Таким чином, історію музики можна означити як рух від несвідомого людського відображення універсальних сутностей буття до цілеспрямованої праці з ними.

Як підсумок зазначимо, що європейська культура і музика, які представляють собою єдиний інтенціональний простір людського вектора у розвитку індивіда, в котрий вони по-різному включені своїм змістом, у складному багаторівневому процесі взаємовпливу створюють умови саме духовного існування людини. У цьому процесі зберігається їх певна автономність як своєрідних конкретних реальностей і художньо-естетичних способів функціонування людини в світі, що засвоюються і розвиваються нею.

Відтак, духовна "енергетика" смислоснаущих переживань в музичному процесі набуває такої емоційно-духовної напруженості, що примушує людину існувати "в істині життя, а не в істині речей" [2: 239]. Тому **перспектива подальших досліджень** полягає, як видається, в дослідженні культурно-історичних детермінант цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крымский С. Контуры духовности : новые контексты идентификации / С. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 12–18.
2. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства / А. Н. Леонтьев // Избр. психолог. произведения : в 2 т. – М., 1983. – Т. 2. – С. 26–34.

Матеріал надійшов до редакції 24.05. 2011 р.

Живоглядова И. В. Музыка в системе духовно-творческой культуры человечества.

Статья посвящена взаимодействию духовности и музыки в жизни человека, а также исследованию ценности музыки в общем пространстве развития субъекта культуры. Утверждается, что духовная музыка есть средством и сферой самоутверждения личности, уникальной формой фиксации опыта человеческого существования в мире как опыта саморождения в культуре.

Zhivogliadova I. V. Music in the Spiritual and Creative Human Culture.

The article is devoted to the interaction of spirituality and music in the human life and also to the research of the music values in the general space of the cultural subject's development. It is considered also that the spiritual music is a means and a sphere of a person's self-affirmation and the unique form of a human existence experience in the world as the experience of the self-determination in the culture.